

Flora en fauna quickscan Stationsweg – Koningstraat Zuidlaren

Rapportnr.
Auteurs

Opdrachtgever
Contactpersoon
Datum uitgave

2014-N32
Sander D. Elzerman &
Evelien van Doorn
RooBeek Advies
Dhr. M. Beek
1 december 2014

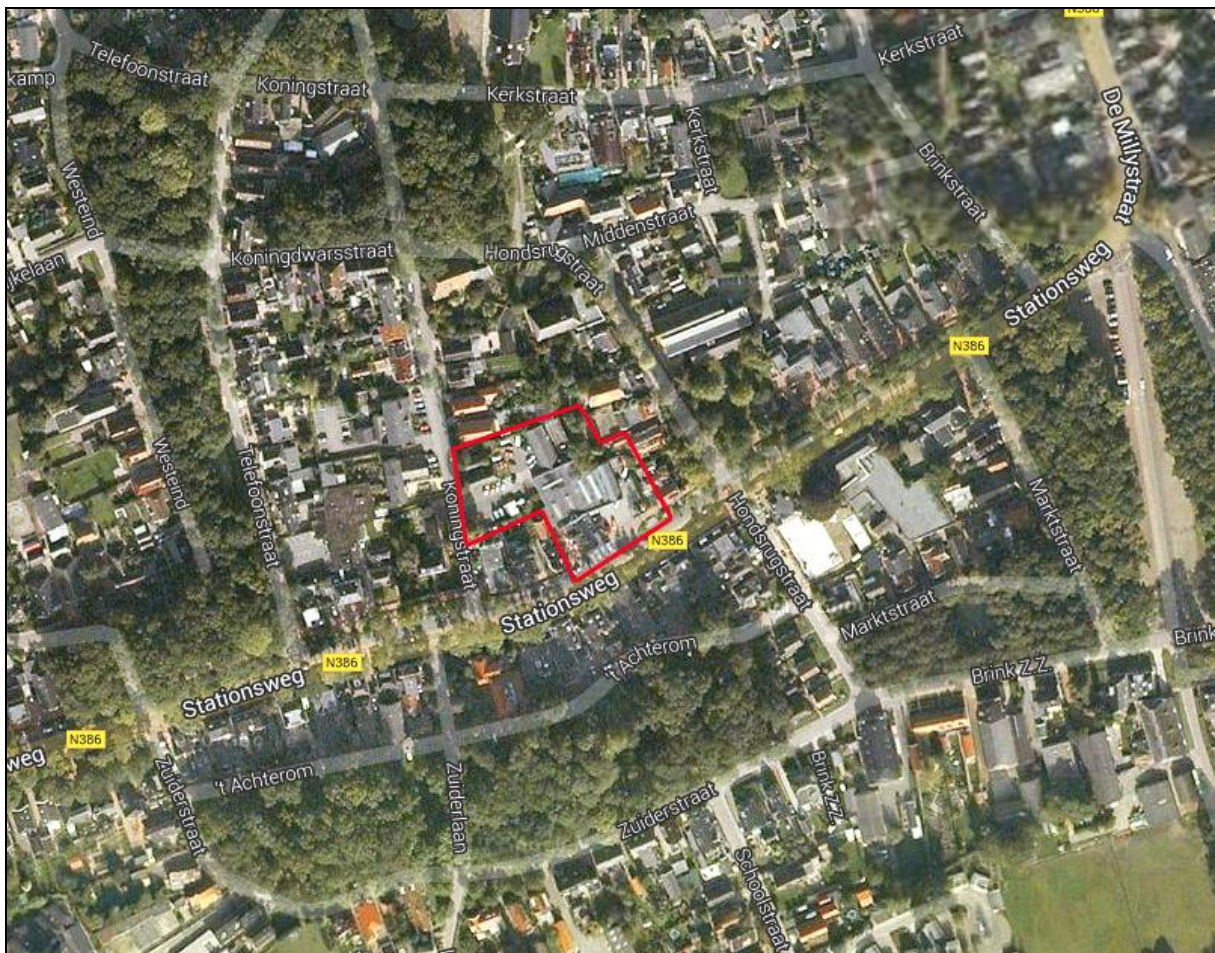

Flora en fauna quickscan Stationsweg – Koningstraat Zuidlaren

Aanleiding

Voor de sloop van enkele gebouwen in de gemeente Tynaarlo, provincie Drenthe, is een flora en fauna onderzoek uitgevoerd. Middels een flora en fauna quickscan (verkennend onderzoek) is de aanwezigheid van de beschermde natuurwaarden in het projectgebied in kaart gebracht. Hieruit moet blijken of vervolgonderzoek nodig is. Dit kan mogelijk leiden tot de aanvraag van een ontheffing op de Flora- en faunawet en het treffen van beschermingsmaatregelen.

Het projectgebied bevindt zich tussen de Stationsweg en de Koningstraat in de bebouwde kom van Zuidlaren (Figuur 1). Op het terrein was voorheen een garagebedrijf gevestigd met woonhuis. Momenteel doet het pand dienst als budgetmarkt. Een deel van de gebouwen maakt plaats voor nieuwbouw. Het projectgebied wordt ingericht met winkel- en woonruimtes. Aan de zijde van de Stationsweg komt een gebouw dat beide nieuwe functies combineert. Op de begane grond worden winkelruimtes met erboven enkele koopwoningen gerealiseerd. Dit nieuwe gebouw wordt naar schatting 1.200 m² (vloeroppervlak). Langs de Koningstraat is een wooncomplex gepland dat onderdak biedt aan tien appartementen/woningen in de sociale huursector.

Figuur 1. Het projectgebied in Zuidlaren is aangegeven met een rood kader.

Methodiek

De flora en fauna quickscan bestaat uit een literatuuronderzoek en veldbezoek. Om een indruk te krijgen van potentiële beschermde soorten zijn verspreidingsatlassen en openbare bronnen met natuurgegevens geraadpleegd. Vervolgens is op 21 november 2014 het projectgebied bezocht om te onderzoeken of de lokale situatie geschikt is voor de potentiële soorten. Bij het veldbezoek is het projectgebied lopend doorkruist. Voor soorten, die ten tijde van het veldbezoek niet actief waren, is op basis van het voorkomen en biotoop een inschatting gemaakt over de geschiktheid van de lokale situatie. De nadruk lag op de soorten waarvoor op basis van art. 75 van de Flora- en faunawet een ontheffing nodig is en soorten waarvan de vaste rust- of verblijfplaats jaarrond beschermd is (Ministerie van LNV, 2009). Het betreffen zgn. Tabel 2 en 3-soorten die vallen onder de zwaarste beschermingsregimes (Ministerie van LNV, 2005). Wanneer werkzaamheden deze soorten (mogelijk) treffen dan is een ontheffing verplicht. Voor soorten opgenomen in Tabel 1 geldt bij ruimtelijke ontwikkelingen een vrijstelling wanneer men de Zorgplicht in acht neemt. De Zorgplicht (artikel 2 Flora- en faunawet) is een algemeen geldende fatsoenseis ten aanzien van de omgang met flora en fauna.

De (potentiële) functionaliteit van het onderzoeksgebied is voor alle beschermde soortgroepen tijdens het veldbezoek beoordeeld.

Wet- en regelgeving

Dit onderzoek richt zich op de beschermde soorten uit de Flora- en faunawet. In beginsel zijn alle in Nederland in het wild levende dieren en planten beschermd. De bescherming wordt vormgegeven door verbodsbepalingen en een Algemene Zorgplicht.

Voor bepaalde soorten geldt een vrijstellingsregeling. Uitgangspunt hierbij is dat de werkzaamheden geen afbreuk mogen doen aan de duurzame instandhouding van planten- of dierenpopulaties. Voor soorten die in bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn (Tabel 3) worden genoemd en voor de per Algemene Maatregel van Bestuur (Vrijstellingenbesluit) aangewezen zeldzame en bedreigde soorten (Tabel 3) gelden daarnaast verzwaarde eisen.

De aanvragen voor een ontheffing op de Flora- en faunawet worden ingediend en beoordeeld door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland van het Ministerie van Economische Zaken (Ministerie van EZ). Wanneer de wetgeving van de Flora- en faunawet overtreden wordt dan kan een handhaver het werk stilleggen, de activiteiten verbieden, beëindigen en/of een proces-verbaal opmaken. Een overtreding op de Flora- en faunawet wordt gezien als een economisch delict. Het Openbaar Ministerie zal in het geval van een overtreding uiteindelijk het vonnis uitspreken.

Algemene Zorgplicht (Art. 2)

De Flora- en faunawet richt zich op de bescherming van soorten en niet van individuele dieren. Echter, de intrinsieke waarde van elk individueel dier en plant wordt wel erkend. Mensen mogen hier dus niet onzorgvuldig mee omgaan. Vanuit deze gedachte is de Zorgplicht opgesteld:

- *Een ieder neemt voldoende zorg in acht voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving;*
- *De zorg, bedoeld in het eerste lid, houdt in ieder geval in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten, nadelige gevolgen voor flora of fauna kunnen worden veroorzaakt, verplicht is dergelijk handelen achterwege te laten voorzover zulks in redelijkheid kan worden gevergd, dan wel alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevergd teneinde die gevolgen te voorkomen of, voorzover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken.*

De Zorgplicht is een algemene fatsoenseis die voor iedereen geldt.

Ontheffing, Soortenstandaard en Ecologisch Werkprotocol

Wanneer een beschermde plant of dier getroffen dreigt te worden door de werkzaamheden dan moeten maatregelen genomen worden om dit te voorkomen. Mitigerende maatregelen worden getroffen voordat de werkzaamheden uitgevoerd gaan worden. Op deze manier biedt het de

mogelijkheid aan beschermde soorten om uit te wijken wanneer de werkzaamheden van start gaan. Compensatie gebeurt daarentegen achteraf. Als het project op zijn einde loopt of afgerond is worden nieuwe mogelijkheden geboden aan de beschermde soort om zich opnieuw te kunnen vestigen. Gedacht kan worden aan het inmettelen van Gierzwaluw dakpannen bij een nieuwbouwproject. Voor een aantal soorten worden vaak ontheffingen aangevraagd. Het ministerie heeft voor deze soorten 'Soortenstandaarden' ontwikkeld. In deze Soortenstandaarden staan de ecologische aspecten van de betreffende soort en richtlijnen voor degelijk onderzoek. Daarbij wordt een set van standaard mitigerende en compenserende maatregelen beschreven. Een deskundig ecoloog kan beoordelen op welke wijze de maatregelen toegepast kunnen worden bij de specifieke situatie. Welke maatregelen getroffen moeten worden bij het project worden vastgelegd in een Ecologisch Werkprotocol. Dit werkprotocol geeft praktische richtlijnen voor de uitvoering van de maatregelen. Het ecologisch werkprotocol is aanwezig op de plaats van uitvoering en bekend bij alle betrokken partijen.

Verbodsbepalingen

De bescherming van planten en dieren is gebaseerd op het 'Nee, tenzij'-principe. Dit wil zeggen, dat in principe werkzaamheden of ruimtelijke ontwikkelingen geen negatief effect mogen hebben op beschermde flora en fauna, tenzij dit uitdrukkelijk is toegestaan. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen reguliere werkzaamheden en ruimtelijke ontwikkelingen. Wanneer de activiteiten geen negatief effect hebben op de flora en fauna dan is er geen ontheffing nodig. In veel gevallen is dat echter moeilijk vooraf te bepalen. Daarom is het raadzaam om vooraf het voorkomen van beschermde soorten in kaart te laten brengen. Hiermee wordt niet alleen het voorkomen van een soort binnen het projectgebied bepaald, maar ook de mate van aanwezigheid en daarmee het effect van de activiteiten. De volgende verbodsbepalingen zijn in dit kader van belang:

Artikel	Verbodsbepaling
8	het is verboden planten, behorende tot een beschermde inheemse plantensoort, te plukken, te verzamelen, af te snijden, uit te steken, te vernielen, te beschadigen, te ontwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.
9	het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.
10	het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, opzettelijk te verontrusten.
11	het is verboden nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.
12	het is verboden eieren van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.

Een aantal soorten flora en fauna kent een zwaarder beschermingsregime (Ministerie van LNV, 2005). Deze soorten zijn opgenomen in drie tabellen. Het is mogelijk om voor deze soorten een ontheffing aan te vragen. Of een ontheffing aangevraagd moet worden hangt af van de zeldzaamheid van de soort en impact van de werkzaamheden.

In **Tabel 1** staan de soorten met het lichtste beschermingsregime. Voor soorten die opgenomen zijn in deze tabel geldt een algemene vrijstelling of ontheffing met lichte toetsing. De vrijstelling geldt voor de volgende werkzaamheden:

- Bestendig beheer en onderhoud (ook in landbouw en bosbouw);
- Bestendig gebruik;
- Ruimtelijke ontwikkeling en inrichting.

Vallen de activiteiten onder één van deze noemers dan is de vrijstellingsregeling van de verbodsbepalingen van de Flora- en faunawet van toepassing. Als geen sprake is van dit type werkzaamheden dan is toch een ontheffingsaanvraag nodig. De Algemene Zorgplicht blijft in alle gevallen wel van kracht.

Bij **Tabel 2** is sprake van een zwaarder beschermingsregime. Hier dient voor de werkzaamheden, zoals die genoemd zijn bij Tabel 1, te worden gewerkt volgens een Gedragscode. De door het

ministerie goedgekeurde gedragscodes hebben een landelijke dekking, maar zijn alleen van toepassing binnen een bepaalde sector, zoals de Waterschappen, gemeentewerken of Bouwsector. Op de website van het ministerie staat een overzicht van de goedgekeurde gedragscodes. De maatregelen uit een gedragscode worden op de specifieke situatie aangepast in de vorm van een Ecologisch Werkprotocol. Alleen indien volgens de gedragscode of een ecologisch werkprotocol gewerkt wordt is een ontheffing niet nodig. Bij alle overige activiteiten moet een ontheffing worden aangevraagd die bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland een lichte toets krijgt.

Het zwaarste beschermingsregime kent **Tabel 3**. In deze tabel staan soorten die op Europees niveau onder druk staan. Het zijn soorten, die genoemd zijn in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn en in Bijlage 1 van de Algemene Maatregel van Bestuur. Voor alle ruimtelijke ontwikkelingen en werkzaamheden is het verplicht een ontheffing aan te vragen. Een gedragscode volstaat hier in de meeste gevallen niet.

Vogels

In de bovengenoemde tabellen zijn vogels niet opgenomen. Alle in Nederland voorkomende vogelsoorten worden in beginsel gelijkwaardig beschermd. Het is in het algemeen verboden om vogels te doden, te verontrusten, hun nesten en vaste rust- en verblijfplaatsen te verstoren. Indien de werkzaamheden vallen onder in Tabel 1 genoemde activiteiten dan kan worden volstaan met een goedgekeurde gedragscode. Voor alle overige activiteiten dient een ontheffing aangevraagd te worden. In de praktijk gaat het met name om werkzaamheden gedurende het broedseizoen. Buiten het broedseizoen zullen de meeste activiteiten minder problemen geven. Uitzondering hierop vormt een selectie aan vogelsoorten die jaarronde bescherming genieten (Ministerie van LNV, 2009). De nesten van deze soorten mogen ook buiten het broedseizoen niet verstoord worden. De jaarrond beschermde vogelsoorten zijn ingedeeld in vijf categorieën. Voor de soorten uit de vijfde categorie geldt alleen onder specifieke omstandigheden een ontheffingsplicht.

Voortplantings-, vaste rust- en verblijfplaatsen

Naast de dieren zelf worden ook hun voortplantings-, vaste rust- en verblijfplaatsen beschermd. Onder een voortplantingsplaats wordt niet alleen een nest van een vogel of kolonieverblijf voor vleermuizen verstaan, maar ook de directe omgeving. Sommige faunasoorten zijn zeer kritisch wat betreft hun foerageerplek of slaapplek. Zij stellen specifieke eisen aan het leefmilieu en kunnen ook moeilijk overschakelen op een veranderde situatie. Indien werkzaamheden invloed hebben op vaste rust- en verblijfplaatsen dient een ontheffing te worden aangevraagd.

Resultaten

Het projectgebied is beschreven aan de hand van de landschappelijke en ecologische kenmerken. Vervolgens worden de aangetroffen en, indien van toepassing, de te verwachten soorten behandeld.

Beschrijving projectgebied

Het projectgebied ligt in het centrum van Zuidlaren, direct aan de drukke winkelstraat. Er staan enkele gebouwen op het terrein, waaronder een voormalige garage, showroom en woonhuis/kantoorruimte. Momenteel is een budgetmarkt gevestigd op het terrein. De winkel zit in de voormalige garageshowroom en werkplaats. De achterste werkplaats aan de Koningstraat wordt niet gebruikt door de winkel, maar er staan auto's die opgeknapt worden (Figuur 2). De werkplaats is deels voorzien van een plat dak en deels afgewerkt met golfplaten. Het gebouw is voorzien van veel ramen. Het woonhuis/kantoorruimte doet voornamelijk dienst als opslagruimte. De muren zijn wit geverfd. Het dak van het woonhuis is bedekt met dakpannen (Figuur 4-7). Op sommige plaatsen zijn dakpannen verschoven of kapot gegaan. Een nokpan ligt helemaal los in het midden van het dak. Het houten dakbeschot is op sommige plekken afgebroken en vertoont gaten. In het woonhuis is veel lekkage zichtbaar en zijn stukken plafond uitgehaald. Het buitenterrein omvat veel verharding. Daarnaast is er een groenstrook met aan de Koningstraat een geknotte linde *Tilia spec.* (Figuur 3).

Figuur 2. Het terrein gezien vanaf de Koningstraat.

Figuur 3. Het grasveld en linde langs de Koningstraat.

Aangetroffen (beschermde) soorten

Vogels

Het broedseizoen was ten tijde van het veldbezoek al afgelopen. Binnen het projectgebied zijn geen vogels waargenomen, maar de locatie biedt wel mogelijkheden.

Met name bij het voormalige woonhuis kon niet worden uitgesloten dat enkele beschermde soorten broeden. Hierbij gaat het om de Huismus *Passer domesticus* en Gierzwaluw *Apus apus*. De Huismus is niet waargenomen op de locatie, maar dat kan veroorzaakt worden door het feit dat mussen zich buiten het broedseizoen groeperen en rondzwerven in de buurt van hun broedplaatsen (Heij, 1985). Het projectgebied is echter wel geschikt voor de soort om hier te broeden. Er zijn genoeg plekken waar de mussen onder de dakpannen van het voormalige woonhuis kunnen kruipen. De regengoot vormt hierbij een goede zangpost (Figuur 4-7).

De Gierzwaluw was ten tijde van het veldbezoek vertrokken naar de overwinteringsgebieden in Afrika. Ook voor deze soort biedt het dak met de dakpannen op het woonhuis mogelijkheden. Op sommige plaatsen zijn dakpannen verschoven of kapot gegaan en een nokpan ligt helemaal los in het midden van het dak. Bovendien is er aan verschillende zijden van het pand een vrije aanvliegroute (Figuur 4-7). Het kon niet worden uitgesloten dat hier 's zomers Gierzwaluwen broeden.

Zowel de Huismus als Gierzwaluw zijn jaar rond beschermd. Dit houdt in dat voor werkzaamheden, die de nestplaatsen en directe omgeving raken, een ontheffing nodig is. Een onderzoek tijdens het broedseizoen kan meer duidelijkheid geven over de werkelijke aanwezigheid van beide soorten.

Figuur 4. Dak oriëntatie van het woonhuis richting noordoost.

Figuur 5. Noord- en westzijde van het dak op de voormalige woning.

Zoogdieren

Er zijn tijdens het veldbezoek geen zoogdieren waargenomen. Uit de literatuur was het voorkomen van (Rode) Eekhoorn *Sciurus vulgaris* (Tabel 2), Steenmarter *Martes foina* (Tabel 2) en verschillende soorten vleermuizen binnen de gemeente Tynaarlo bekend.

Op basis van het biotoop is het niet erg waarschijnlijk dat de Eekhoorn voorkomt binnen het projectgebied. Bij het veldbezoek is nadrukkelijk gelet op sporen van de Steenmarter, maar voor deze soort zijn geen aanwijzingen gevonden. Het garagebedrijf heeft een plat dak. Naast de roldeur zat een gat in de muur. Hierdoor zou makkelijk een klein zoogdier de muur in kunnen kruipen. Aan de achterkant werd het pand gebruikt als opslag en de voormalige showroom is ingericht als winkel. Er zijn nog nooit problemen geweest met kapot geknaagde spullen of uitwerpselen van dieren gevonden, behalve van muizen (pers. med. huurder). Tijdens het bezoek zijn in en rondom geen uitwerpselen aangetroffen van Eekhoorn of Steenmarter. Het projectgebied biedt echter wel mogelijkheden voor vleermuizen.

De verblijfplaatsen, vaste vliegroutes en essentiële foerageergebieden van alle vleermuizen in Nederland zijn beschermd. Gedurende het jaar maken vleermuizen gebruik van verschillende verblijfplaatsen. Een gebouw of boom kan hierbij meerdere verblijfsfuncties vervullen. Sommige soorten rusten overdag in gebouwen (Limpens *et al.*, 1997). De muren van het garagebedrijf zijn eensteensmuren. Er waren scheuren in de muren, waardoor je makkelijk van binnen naar buiten kon kijken. Deze muren zijn niet interessant voor vleermuizen. Het woonhuis heeft spouwmuren. Vanaf de buitenzijde waren de kieren tussen dak en muur en ramen goed te zien (Figuur 6 en 7). Door deze openingen aan de onderzijde van het dak kunnen vleermuizen makkelijk de spouwmuur in. Nader onderzoek naar het gebiedsgebruik door vleermuizen kan meer inzicht geven in de functie van het projectgebied voor deze zoogdieren.

Figuur 6. Het voormalige woonhuis/kantoor gezien vanaf de Stationsweg.

Figuur 7. Voorzijde van het voormalige woonhuis/kantoor.

Planten

Er is veel verharding in het projectgebied aanwezig. Het enige groen dat aanwezig was binnen het projectgebied was een braakliggend grasveld langs de Koningstraat (Figuur 3). De volgende planten zijn gedetermineerd op het terrein: Boerenwormkruid *Tanacetum vulgare*, Ridderzuring *Rumex obtusifolius*, Paarse Dovenetel *Lamium purpureum*, Zevenblad *Aegopodium podagraria*, Perzikkruid *Persicaria maculosa*, Herik *Sinapis arvensis* en brandnetel *Urtica spec.* Dit zijn allen algemeen voorkomende ruigtekruiden. Ze groeien vaak op voedselrijke plekken die enigszins vochtig zijn. Vanwege de hoeveelheid verharding in het projectgebied is extra aandacht besteed aan beschermde muurplanten. Deze zijn niet aangetroffen en het gebied wordt hiervoor niet geschikt geacht.

Overige soortgroepen

Voor de andere soortgroepen wordt het onderzoeksgebied op basis van het veldbezoek en de literatuurgegevens niet geschikt geacht voor strikt beschermde soorten.

Conclusie en aanbevelingen

In het kader van een nieuwbouwproject in Zuidlaren (gemeente Tynaarlo, provincie Drenthe) is een flora en fauna quickscan uitgevoerd. Dit verkennende onderzoek was gericht op alle beschermde soorten van de Flora- en faunawet. Het projectgebied aan de Stationsweg en Koningstraat bleek geschikt te zijn voor enkele beschermde soorten. De voortplantings-, vaste rust en verblijfplaatsen van de Huismus en Gierzwaluw zijn jaarrond beschermd. Het kon niet worden uitgesloten dat deze soorten in het projectgebied broeden. Verder boden de gebouwen mogelijkheden voor een verblijfplaats van vleermuizen. Aanbevolen wordt om vervolgonderzoek te verrichten naar het voorkomen van Huismus, Gierzwaluw en vleermuizen in het projectgebied.

Met name de voormalige woning/kantoorruimte, waar ten tijde van het veldbezoek een winkel gevestigd was, biedt mogelijkheden voor de Huismus, Gierzwaluw en vleermuizen. Vervolgonderzoek naar het voorkomen van Huismus en Gierzwaluw kan uitgevoerd worden in de periode maart tot en met juli. Op basis van vier bezoeken door een ecooloog wordt het gebiedsgebruik in kaart gebracht (Dienst Regelingen, 2011a en 2011b). De veldbezoeken worden verricht tijdens de broedtijd van beide soorten, zodat de trefkans gemaximaliseerd is en het onderzoek effectief kan worden uitgevoerd.

Het onderzoek naar vleermuizen dient uitgevoerd te worden aan de hand van de richtlijnen uit het Vleermuisprotocol (NGB, VZZ & GaN 2013). Deze schrijft voor dat de functionaliteit van het gebied voor vleermuizen door een ecooloog onderzocht moet worden op basis van tenminste vier bezoeken in de periode begin april – begin oktober. Tenminste twee bezoeken vinden plaats in het voorjaar en twee in het najaar. Tussen elk bezoek dient tenminste tien dagen te zitten.

Bij de uitvoering van de werkzaamheden dient men te allen tijde rekening te houden met de in de Flora- en faunawet opgenomen Algemene Zorgplicht (Art. 2). De Zorgplicht houdt in dat schadelijke effecten aan planten en dieren door menselijk handelen tot een minimum beperkt moeten worden. Deze wettelijke verplichting geldt voor alle flora en fauna in Nederland ongeacht de beschermde status.

Literatuur

Dienst Regelingen. 2011a. *Soortenstandaard Huismus Passer domesticus*. Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, Den Haag.

Dienst Regelingen. 2011b. *Soortenstandaard Gierzwaluw Apus apus*. Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, Den Haag.

Heij, C.J. 1985. *Comparative ecology of the house sparrow Passer domesticus in rural, suburban and urban situations*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam.

Limpens, H., Mostert, K. & W. Bongers (red). 1997. *Atlas van de Nederlandse vleermuizen*. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. 2005. *Wijziging Regeling vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten Flora- en faunawet*. Staatscourant 2 februari 2005, nr. 23, p. 16.

Ministerie van Landbouw, Natuurbehoud en Visserij. 2009. *Wijziging beoordeling ontheffing Flora- en faunawet bij ruimtelijke ingrepen*. 26 augustus 2009. Brief Dienst Regelingen, Den Haag.

NGB, VZZ & GaN. 2013. *Vleermuisprotocol 2013, versie 25 maart 2013*. Vleermuisvakberaad Netwerk Groene Bureaus, Zoogdiervereniging & Gegevensautoriteit Natuur.

Flora en fauna quickscan Stationsweg – Koningstraat Zuidlaren

Status uitgave **Concept**
Rapport nr. 2014-N32
Auteurs Sander D. Elzerman & Evelien van Doorn
Datum uitgave 1 december 2014

Foto's Evelien van Doorn
Kaartmateriaal GoogleEarth

Projectnr. 2014048
Opdrachtgever RooBeek Advies
Contactpersoon Dhr. M. Beek

© Elzerman Ecologisch Advies
Leeuwerik 20
3299 BZ Maasdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende. Elzerman Ecologisch Advies kan door de opdrachtgever niet aansprakelijk worden gesteld voor schade die voortvloeit uit gebruik van data of gegevens of door toepassing van aanbevelingen en conclusies, die zijn opgenomen in deze rapportage.